

ԽՄԲԱԳՐԱԿՍՆ

ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՈՒՄՆԵՐ

Ե.

(Երուսաղեմի Համալուսմարը եւ «Հայրենիք» Օրաթերթի խմբագրմանը
այդ առիթով)

Զաքարիա Պատրիարքի ծննդեան երկուհարիւրամեակին առիթով, որ հիմնադիրը եղած է Երուսաղեմի Ժառանգաւորաց Վարժարանին, և Երանաշնորհ Դուրեան Պատրիարքի մահուան յիսնամեակին, որ վերանորոգիչը հանդիսացաւ նոյն Վարժարանին, հրաւիրեցինք ժառ. Վարժարանի և Ընծայարանի երէց և կրտսեր եղբայրները միասին ըլլալու, յիշելու մեր ոսկեշող պատանութիւնը և կրակ երիտասարդութիւնը այս Սուրբ Տանը մէջ։

Ուղեցինք նոյնպէս առիթը օգտագործել, մօտեցնելու մեր սիրտերը իրարու, մտածելու Սփիւռքի մեր ժողովուրդի հոգևոր կեանքի մասին, որուն հովիւներն ու առաջնորդներն էին եկողները։

Այս առիթով, նորին Ս. Օծութիւնը՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա. իր պատգամին մէջ, ուղղուած Նիշին Պատրիարքին՝ այս համագումարի առիթով, կ'ըսէր. «Այսօր մեծ հարցը որ կը ծառանայ մեր բոլորիս խղճին առջև այն է թէ մեր Եկեղեցին ինչպէ՞ս կը շարունակէ իր առաքելութիւնը մեր օրերուն և մենք՝ այսօրուան հոգևորականներս, ի՞նչ ողիւղ և ի՞նչ իրազործութեանքով կը ներկայանանք մեր ժողովուրդին առջև»։

Համագումարի խորհրդակցութեանց իբրև ընդհանուր նիւթ տրուած էր «Հայ Եկեղեցւոյ առաքելութիւնը այսօր», ստորաբաժնուած չորս մասերու. — 1) Կրօնական դաստիարակութիւն, 2) Ծէս և արարողութիւն, 3) Կարգ ու կանոն, 4) Ազգային գործունէութիւն։ Համագումարին մասնակցողները վերոյիշեալ նիւթերու յայտարարութենէն յետոյ ունեցան զապափարի փոխանակութիւն մեր Եկեղեցիի և արտասահմանի այժմու կացութեան վերաբերմամբ։ Նկատելով արտացոլող արտայայտութիւններ էին միայն, որովհետև համագումարը պաշտօնական հանգամանք մը չունէր և մեր Եկեղեցւոյ գործերը կարգադրելու չէր եկած։

«Հայրենիք» Օրաթերթը հետևաբար զուր նեղութիւն յանձն առեր էր Պոսթոնէն մինչև Երուսաղեմ փոխադրելու իր հրետանին, առանց անդրադառնալու թէ իր ռուբրերը, ամբողջովին խնդանք կամաւոր և ակամայ սխալներու, նման էր թաց վառօդի և մզլոտած ռազմանիւթերէ բաղկացած լիցքի մը, որ սխալ նշանառութեան հետևանքով մը ևս ճակատագրուած էր վրիպելու իր

Թիրախէն, օգին մէջ լսեցնելով միայն ասպաղղորդ ազգային՝ և իբր թէ եկեղեցական. նախանձախնդրութեան որոտը:

Այս առիթով կը գրէ նոյն օրաթերթը. «Խնդրոյ առարկայ չենք ուզեր դարձնել Հայ եկեղեցւոյ ներքին հարցերուն շուրջ խորհրդակցելու նպատակաւ կայացած ժողովէ մը բացակայութիւնը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Հայրապետութեան, որովհետեւ՝ կ'անդիտանանք պատճառները»: «Հայրենիք» Որաթերթի Խմբագիրը իրապէս անդիտակից է իր ըսածներուն՝ յուանց՝ անդրադառնալով թէ եղածը ազգային և եկեղեցական ժողով մը չէր, այլ նրուսողէմի յատուկ, գոյր յորելու եաններու առիթով եղած հրաւեր մը անոնց միայն՝ որոնք աշակերտներ եղած էին՝ նրուսողէմի ժող. Վարժարանին և Ընծայարանին: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Հայրապետութեան Միտարանները յիշեալ վարժարանի աշակերտներ չեն եղած, հետևաբար ինչ հանգամանքով պիտի հրաւիրուէին: Նոյնպէս սխալ է նոյն օրաթերթին յերկրանքը, թէ «եկեղեցական և աշխարհական ղէմքերու կարեւոր թիւ մը չէ ընդառնած հրաւերին»: Նորէն կրկնենք ի լուսաբանութիւն կամաւոր անդիտակիցներուն և մզմատանէ տառապողներուն թէ հրաւիրուած էին ժող. Վարժարանի և Ընծայարանի երէց և կրտսեր եկեղեցական եղբայրները միայն: Ոչ մէկ աշխարհական հրաւիրուած էր այդ զուտ միտարանկցական հանդիպումին:

«Հայրենիք»ի առաջին, նոյն Խմբագրականին մէջ, հինգ կէտերով մեղադրանքներ կ'ուղղուին հայ կղերին, որոնք ճիշդ պիտի ըլլային եթէ ճիշդ ըլլային: «Հայրենիք»ի Խմբագիրը կը դատաւիտէ Հայ եկեղեցականութիւնը որ պատճառ եղած է մեր ազգային աղէտներուն: Թէ եկեղեցական ասպարէզը բաց պահուած է հոգեկան արժէքներէ զուրկ մարդերու առջև: Թէ չքացած է ներուպատուութեան ոգին՝ վերածուելու համար սքեմի շարաշահութեան: Թէ հայ եկեղեցականութիւնը ծխակատար մնաց, զուրկ դաստիարակչական, մշակութային, բարոյական և հոգեկան դերակատարութենէն, թէ ինքնազուխ և ինքնիշխան գործունէութիւն ունեցաւ կղերապետական յուսկնութիւններով: Թէ հայ եկեղեցականը չէ ունեցած արթնութիւն և հեռատեսութիւն, յարմարի կարեւոր և նոր պահանջներուն:

Սակայն պարսաւագիրը շատ լաւ գիտէ թէ հայ եկեղեցականութիւնը այդպէս ներկայացնել ուղիւն իր և ուրիշներու տարիներու idée fixe միայն իրենց կը պատկանի: Հայ եկեղեցականութեան նկատմամբ զգացուած նախանձախնդրութիւնը չէ պատճառը իրենց նման ամբաստանութիւններուն: Անոնք ոչ մէկ ատեն իրենց դերին գիտակցութիւնը ունեցողներուն կ'ընծայեն կարելի համակրանքը: Սովոր են առաւելաբար հիանալու միայն իրենց իբր գործիք ծառայողներուն վրայ, եթէ գտնեն նման վատառողջներ Տիրոջ այգիէն ներս, և անոնց երբեմն տկար սրունգներէն սրինգ և պարապ գանկերէն թմբուկ շինելու, անոնցմով երգելու համար իբր թէ հայ եկեղեցականութեան փառքը: Ողբա՛մ զքեզ, հայ լրագրութիւն, ինչ տեսակ մրտադներու է մնացեւր ասպարէզը՝ մեր արժէքներն ու բարքերը վերբերելու և սեւեւելու համար:

Անշուշտ հայ եկեղեցականությունը իր թուր դասակարգերուն մէջ ալ կրնայ ունենալ տկար և վատառողջ անդամներ, սակայն ափ մը յարգի ծախով մթազն-սծ տեսնել կապշտը երկնքին, տրաստանութիւն մըն է որ չի համապատասխաներ իրականութեան:

Կը հարցնե՞ս բարձրաթիւ Վայրենիք» Օրաթիթի խմբագրին թէ համաշխարհային երկու պատերազմներէն յետոյ, երբ մեր ժողովուրդն ու Եկեղեցին ախճեաց անդժօրէն անճիտուեցան, մեր ժողովուրդը առաջնորդելու կոչուած ինքնակոչերը ինչ ըրին: Միայն հայ կղերի ապաստեցաւ: Տակաւին ինչ ըրին և կ'ընեն ինքզինքնին մեր ժողովուրդին նախախնամութիւնը նկատող ասպետները: Աւելին չենք ուզեր ըսել, մեր մատը բուն վէրքերուն վրայ դնել չուզեալուն համար:

Մեր պատմութեան վերջին մէկէ աւելի աղէտներէն յետոյ, երբ մեր ժողովուրդը շուարած և յուսահատութեան էր մատնուած, նետուած Սփիւռքի մշտնջերուն՝ նորէն հայ եկեղեցականութիւնն էր որ իբրև սրբազան դայեակ, փորձեց և կը փորձէ մինչև այսօր սատար ըլլալ մեր ժողովուրդին, իր ուժերուն ներած չափով: Միթաթիւ լքուածները, սկսեալ նորածինները Հայ Եկեղեցւոյ և ազգութեան աւագանին մէջ, զոհնք իր ժողովուրդի սեփականութիւնը դարձնելու համար, կապել կարմիր նարստը ամուսնացող զոյգերուն, յաւիտենական կեանքի առհաւաստեան բերել հոգիներուն՝ կնքուող գերեզմաններու շուրթին, ատով յաւերժելու նաև ցեղին անմահութեան խորհուրդը:

Կասկած չունինք Վայրենիք» խմբագրի ազնիւ մտահոգութիւններուն, որ ամէն հայուն է, տեսնելու հայ եկեղեցականը իր դերին սահմանուած: Յետոյ, քող ներուի մեղի ըսելու թէ բարձրագոյն կրթութիւն ստացած եկեղեցականներէն քանին՞ը օգտակար եղած են իրենց եկեղեցիին, խնդրոյ առարկայ չենք ուզեր ընել: Սակայն մեր ժողովուրդի հոգեկան շէնքը իրենց ուսին առն խոյնքը մեր խոնարհ հոգեորականները եղած են առաւելաբար, որոնք իրենց անհատարութեան մէջ գիտցած են խղճահարիլ և վրիպանքներու պարագային արցունք ունենալ իրենց աչքերուն խորը:

Այս սրտառու իրողութիւններէն յետոյ ցեխտեղ փորձել հայ եկեղեցականը ոչ միայն հետեանք է տրաս մտածողութեան՝ այլ մանաւանդ անձնական հոգեվիճակի: Հին տրամաբանութեան մէջ զգնեցնէ տրամախոհութիւն» կոչուած ձև մը կար որ կը նշանակէր իր զգացումները, իր համոզումն ու բարոյականը ուրիշներուն վրայ տարածել և ըստ այնմ դատումներ կազմել, որ սփեատութեան ամենէն զուհիկ ձևն է: Հայ եկեղեցականը տարիներէ ի վեր պարսպաւելու եղանակը գիտակցօրէն և յաճախ անգիտակցօրէն բոլոր կերպն է որ կը մատնանէ:

Թող թէ կրօնքը ինչպէս անհատին՝ նոյնպէս և ժողովուրդի մը մէջ առաւելա և առանձինն ապրող զօրութիւն մը չէ, իր ազդեցութիւնը գերազանցօրէն ի դորձ շնչելու զազափարներու, բարքերու, օրէնսդրութիւններու վրայ՝ բարս-յական և մտաւոր զարգացման սատար մը կանգնեցնելու համար, որովհետև

ինքն ալ նոյն չափով կ'ազդուի այն միջավայրէն և հանգամանքներէն, որուն մէջ կը շնչէ ու կը շարժի:

Միւս կողմէն, երկաթագիր իրողութիւն է թէ Սփիւռքի մէջ հայութեան պահպանումը Հայ Եկեղեցիով է միայն պայմանաւոր: Այսպէս խորհեցան ու զործեցին իրենց կարգին երկու ծանօթ ժողովուրդներ, մէկէ աւելի կողմերով նման մեզի, Արիական Փաշաին և Սեմական Հրեան: Կ'ապրին այսօր այդ երկու ժողովուրդները իրենց ցեղային ինքնութեան միշտ հոգածու, տէր մասամբ իրենց լեզուին, տոմիկ բարքերուն և աւանդութեանց: Սակայն ինչ որ այդ երկու ժողովուրդները այնքան նման կ'ընէ իրարու, ուժգին այն փարուսն է, որով անոնք անբաժան մնացած են միշտ իրենց ազգային կրօնքէն և անոր դաւանական դրութենէն: Անոնք իրենց հաւատքին շնորհիւ է որ կրցած են մշակել ցեղային յատկութիւնները և պահել իրենց տոհմային ինքնակացութիւնը:

Ի՞նչ Թելադրական օրինակ՝ կենքի ու ճակատագրի շատ մը կողմերով մեզի նման այս ժողովուրդներէն մեզի մատուցուած մեր ազգային զոյւթեան ամենէն ճշնաթափայլին և բախտորոշ այս օրերուն: Դժբախտաբար մեզի՝ երկու պատերազմներու միջև ապրող Սփիւռքի սերունդին կը պակսի կրօնական ուշխարհայեացք: Այդ է պատճառ որ տարաշխարհի հայ ժողովուրդը տակաւ կը կորսնցնէ հայ ոգիի յատկանշիչերը: Տարբեր ազգութիւններու մշակոյթներուն մաշուկին ենթակայ, ան կարծես թէ դադրած է դարաւոր մշակութային կենքի տէր ժողովուրդի մը համբաւին հաւատարիմ ըլլալէ: Այս հանգամանքին արդիւնքն է զուցէ որ այսօր դէպքերը կը վարեն մեր ճակատագիրը, բայց էր երբեմն երբ մենք մեր կենքը կը շինէինք դէպքերու ազդեցութենէն վեր իմաստութեամբ և մղումներով:

Այսօր Հայ Եկեղեցին մօտիկն է իր զաւակներէն լքուելու տխուր իրաւունքեան: Տակաւին շատեր թշուառամօթէն կը խորհին թէ դադրած է ան այլևս իր բարեբար և բախտորոշ դերը կատարելէ: Այժմու իր անբաւարար վիճակը պէտք չէ թոյլ տայ մտածելու իր հարազատ զաւակներուն՝ թէ Հայ Եկեղեցին այլևս չքեզ անցեալ մըն է և չունի բաւարար լոյս արձակելու իրեն յառող հոգիներուն: Իրապէս թշուառ են բոլոր անոնք՝ որոնք չունին սէր և աղմուտութիւն սրբուելու անով, և անոր մեծութեան գտնմբուն մէջ որոնելու իրենց հոգեկան կազդոյրը: պատրաստ ըլլալով, հակառակ պարտադրին, իրենց լուսազոյնովը վերստին հաղուեցնելու հայութեան հասարակաց այդ Մայրը: որ այսօր եթէ աշխարհիկ դորուժեալմբ գինուած բազուկ մը չէ, ստիպան հոգևոր միթարութեան, հաւատքի և ազգային զոյւթեան անխորտակելի նեցուկ մըն է, Սփիւռքի տրամութիւններուն մէջ նետուած իր զաւակներուն:

Եկեղեցւոյ պաշտօնականները դարերով ժրջան մեղուներու նման կատարեցին մեր մէջ իրենց դառն աշխատութիւնները, փուշ և տատակ բուսցնող երկրի մը սարերէն և ձորերէն հազիւ գտնելով իրենց մեղրին պատրաստութեան ծաղիկը: Պէտք չենք զգար մի առ մի թուելու թէ ինչ տեական արդիւնքներ տուած են և կը շարունակեն տալ մեր ժողովուրդին, անոր ներքին կենսունա-

կուլթեան նուիրում արդ համեստ ուժերը, և թէ քնն տեսակ ննդրանկութեամբ մը օժտեցին զմեզ անօտարտաշի ժառանգութեան մը համար: Ո՞ր. Հայր, որ նախանձախնդիր է արտափայտանի մեր ինքնութեան և զայնութեան զործին, պիտի ժպրէր իբրև մակաբոյժ արամարհել հայ եկեղեցականը: Չենք հարցնիր թէ երբէն ի վեր գադրած են անոնք իրենց հայրերու ազնուականութեան պատիւ բերելէ:

Մեզի համար առաջին ցաւազին անակնկալը չէ որ «Հայրենիք» Օրաթերթը և իր ետև կեցողները այնքան անարգիչ ակնարկութիւններով մօտենան հայ եկեղեցականին: Սակայն ճշմարիտ է, որ պախարակուած այդ խեղճ հայ կղեր, թէ՛ նոզհոր կեանքի և թէ՛ ազգապահպանութեան տեսակէտով, շատ աւելի է քան բոլոր կոկողովից ազգային փրկիչները:

Յետոյ պէտք չէ ժողովրդ թէ ամենախոնարհ հայ եկեղեցականն իսկ պատմական անուրանալի գերով մը կանչուած է լրումն ըլլալու և իր մէջ բովանդակելու բոլոր զխաւար տարրերը կատարելութեան: Ան նկարիչ է, և ո՞վ արդարև իր անձին ու իր շուրջիներուն վրայ աւելի լաւ կրնայ պատկերացնել և երանգաւորել խեղճութիւններն ու մեծութիւնները իր ժողովուրդին, քան եկեղեցականը, որուն վրձինը թոյլ մը ունի իր ժողովուրդի անհատներէն և շրջավայրէն և ցոյց մը անոր երազած երկինքէն: Ան երգիչ ու ճարտասան է, և ո՞վ աւելի թրթռուն և պերճախօս կերպով կրնայ նուագել լարերը ազգային ցաւին քան հայ եկեղեցականը՝ որուն սիրտը խորանն է նուիրական աւանդութիւններուն: Ան բժիշկ է, և ո՞վ աւելի ճարտարօրէն կրնայ մանրախոյզ քննել մեր ժողովուրդի ցաւերն ու ախտերը: Ան անկաշառ՝ փաստաբան է, դժբախտներու դատերը ամենէն աւելի արդարօրէն վճռելու:

Չեմ ուզեր աւելին ըսել, կանգ առնելու բոլոր այս զործնական ու անսական կալուածներուն առջև՝ որոնք անհերքելիօրէն եկեղեցականին են ընկերային այն տեսակ կազմի մը մէջ որ զերազանցօրէն մեզ՝ Հայերուս սեփական է: Ամենէն բարձր և ամենէն խոնարհ մարդերուն մէջ ան իր տեղը ունի: Կը հաւատանք թէ հայ եկեղեցականութիւնը այսօր ալ կոչուած է կատարելու կարևոր դեր մը Սփիւռքի տարածքին սփռուած հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ, որ սակայն ի վիճակի չէ իրագործելու զայն հասկնալի պատճառներով:

Միւս կողմէն հայ ժողովուրդը, որուն անցեալը անթերի նուիրում մը եղած է իր եկեղեցիին, բայց որուն ծոցին մէջ այսօր կրօնական հաւատալիքներն ու կարգապահութիւնը վատուած և թուլցած են, որովհետև նախնի հաւատքը յարձակումներու կ'ենթարկուի ամէն օր, մտաւորական, կուսակցական, ինչպէս նաև մութ ուժերու կողմէ: Այս կարգի յարձակումները ապացոյց են թէ մշուշապատ անորոշութիւններ կը լեցնեն միտքերը կրօնական և եկեղեցական հարցերու վերաբերեալ, որոնց պատճառով վարանքի ամպեր կը կապտեն հայուն պայծառատեսութիւնը, չափանելու և չզղալու այն տեսլականը, որ զբաղանակած ու վարած է մեր ժողովուրդը դարերով: «Որ ունիցի ականջս լսելոյ լուիցէ»:

(Շարունակելի՝ Ծ)

Ե.